

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

ОВ ҚИЛИШ ВА ОВ ХЎЖАЛИКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Пўлатов Баҳодир Абдуназарович
Термиз давлат университети
Юридик факультети “Давлат ва ҳуқуқ
назарияси ва тарихи” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада ов қилиш ва ов хўжаликлари фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий асоси ва унинг жамиятдаги аҳамияти ҳақида айрим мулоҳазалар ўз ифодасини топган бўлиб, ов қилишга оид қонунчиликни замон талаби асосида такомиллаштиришга доир бир қатор асослантирилган илмий-назарий ва амалий тавсиялар берилган.

Таянч сўзлар: экология, ов қилиш, фауна, овчилик хўжалиги, экологик ҳуқуқбузарлик, браконьерлик, ҳайвонот дунёси, ов мавсуми, овчилик ресурслари, ов маҳсулоти, экологик ҳуқуқий чора тадбирлар.

Аннотация: В данной статье высказываются некоторые соображения о правовых основах регулирования охотничьего хозяйства и его значения в обществе, а также дается ряд обоснованных научно-теоретических и практических рекомендаций по совершенствованию законодательства об охотничьем хозяйстве исходя из потребностей времени.

Ключевые слова: экология, охота, животный мир, охотничье хозяйство, экологическая преступность, браконьерство, животный мир, охотничий сезон, охотничьи ресурсы, охотничья продукция, эколого-правовые меры.

Annotation: This article expresses some considerations on the legal basis for the regulation of the hunting economy and its significance in society, and also gives a number of sound scientific, theoretical and practical recommendations for improving the legislation on the hunting economy based on the needs of the time.

Key words: ecology, hunting, wildlife, hunting economy, environmental crime, poaching, wildlife, hunting season, hunting resources, hunting products, environmental and legal measures.

Бугунги кунда мамлакатимизда экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан, шу жумладан биологик ресурслардан оқилона фойдаланишга қаратилган изчил ижтимоий-иқтисодий ва экологик сиёсатни амалга оширишга алоҳида эътибор берилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида, “Ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойлиқдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир”,-деб кўрсатилган”[1].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори [2] ва Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегияси [3] нинг бир қатор бандларида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва экологик ҳолатни яхшилашга эътиборни кучайтириш масалалари белгиланганлиги иқлим ўзгаришларининг олдини олиш ва унга мослашиш учун бевосита ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Айниқса бу соҳада, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатлари томонидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида ишлаб чиқилган ҳамда Қонунчилик палатаси томонидан 2020 йил 19 майда қабул қилинган Сенат томонидан 2020 йил 19 июнда маъқулланиб 2020 йилнинг 8 июль куни Ўзбекистон

Республикаси Президенти томонидан имзоланган “Ов қилиш ва овчилик ҳўжалиги тўғрисида”ги[4]Ўзбекистон Республикаси Қонуни биологик ресурслардан оқилона фойдаланиш соҳасини тартибга солувчи энг асосий ҳуқуқий асослардан бири бўлди.

Таъкидлаш жоизки, ҳозирги пайтда Ўзбекистон фаунаси таркиби 15 мингдан зиёд умуртқасиз ҳайвонлар, 709 турдаги умуртқали ҳайвонлар шу жумладан, 109 турдаги сут эмизувчилар, 470 турдаги қушлар, 64 турдаги судралиб юрувчилар, 63 турдаги балиқлар ва 3 турдаги амфибиялардан иборат бўлиб, янги нашрга тайёрланган Ўзбекистон Қизил китобига жами 206 турдаги ҳайвонлар киритилган.

Ўзбекистон ҳудудида ов мавсуми 1-сентябрдан бошланади ва 31-январгача давом этади. Бугунги кунда республикада 35 дан ортиқ овладиган жойлар мавжуд бўлиб, уларда ҳайвонларни отиш ва ушлашга рухсат берилади.

Бугунги кунга қадар ҳайвонот дунёси объектларидан фойдаланишга қаратилган ов қилиш ва овчилик ҳўжалиги соҳасидаги муносабатлар ҳуқуқий жиҳатдан 10 дан ортиқ қонуности ҳужжатлари билан тартибга солиниб келинади. Бу ўз навбатида ҳуқуқни қўллаш амалиётида турли қарама-қаршилик ва талқинлар, мураккабликларни келтириб чиқариб келаётган эди. Боз устига соҳадаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари, ёввойи ҳайвонлар ҳолати устидан давлат мониторингини олиб боришнинг самарали тизими мавжуд эмас эди. Шунингдек, овчилар ва ов ҳўжаликларининг ҳуқуқи, мажбуриятлари қонун ҳужжатларида аниқ белгиланмаганлиги овладиган ҳайвон ресурсларининг ҳолатини аниқлашга, улар популяцияси давлат мониторинги тизимининг ривожланишига, мамлакатимизда овладиган ҳайвон турларининг сони ва овланиш ҳажмларини, уларнинг репродуктив ҳолатини ўрганишга тўсқинлик қилаётган эди.

2021 йил май ойи Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси томонидан “Браконерликка қарши курашиш ойи” деб, эълон қилинди. Қўмита браконьерлик, балиқ ва ҳайвонларни ов қилиш ва ўлдириш, шунингдек, ўсимлик дунёсидан ноқонуний фойдаланиш ва дарахтларни кесишга қарши курашиш учун кўпроқ ҳаракатларни амалга оширишини айтди. Ойнинг натижаси қувонарли бўлмади. Давлат экология қўмитаси ахборот хизмати маълумотларига кўра, бир ой давомида табиатга нисбатан 629 та қонун бузилиши ҳолати аниқланди. 465 ҳуқуқбузарга 421,9 миллион сўм (тахминан, 42 минг АҚШ доллари) миқдорида жарима солинган. 345 та ҳуқуқбузарлик учун табиатга етказилган зарар 690 миллион сўм (тахминан, 68 минг \$) ҳисоблаб чиқилган. 215 та ҳуқуқбузарлик учун 195,5 миллион сўм (19 минг \$) миқдорида жарима ундирилган, шунингдек, 143 та ҳолатда табиатга етказилган зарар 242,8 миллион сўм (24 минг \$)га тенг. 107 та ҳуқуқбузарлик учун жарима солиш ва табиатга етказилган зарарни қоплаш мақсадида 1 миллиард 892 миллион сўм (180 минг \$) миқдоридаги йиғилган ҳужжатлар ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларига тақдим этилган[5].

Шунингдек, амалиётда ноқонуний ов қилиш билан боғлиқ айрим ҳолатлар ҳам учраб туриши ижобий ҳолат эмас. Масалан: Навоий вилояти Конимех тумани Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш инспекцияси давлат инспекторлари томонидан ўтказилган назорат рейд тадбирида фуқаро М.О. томонидан Навбаҳор тумани “Оқ олтин” ва “Қоражон” МФЙ ҳудудидан ўтадиган каналдан электр қармоқ ёрдамида 13 дона карас ва 6 дона лаққа балиқни овлаётганлиги аниқланди. Ушбу ҳолат юзасидан фуқарога нисбатан Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 90-моддаси 4-қисми билан маъмурий баённома расмийлаштирилиб, туман жиноят ишлари бўйича судига юборилган ҳамда 11 миллион 866 минг сўм табиатга етказилган зарар белгиланган.

Яна бир ҳолат, Навоий вилояти Экология бошқармасининг Айдар-Арнасой қўллар тизимининг сув объектларини муҳофаза қилишга ихтисослаштирилган тезкор назорат гуруҳи давлат инспекторлари томонидан назорат рейд тадбири ўтказилган. Назорат рейд тадбири давомида Нурота туманида яшовчи А.Ж. балиқ овлаш тақиқланган даврда синтетик тўр воситасида ноқонуний равишда 2 дона товон балиқларини овлаганлиги аниқланган. Ушбу ҳолат юзасидан фуқарога нисбатан Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 90-моддаси 4-қисми билан тўпланган ҳужжатлар Нурота тумани жиноий судига юборилиб, унга нисбатан табиатга етказилган зарар миқдори белгиланган[6].

Иқтисодийнинг муҳим тармоқларидан бири туризмни ривожлантиришда ҳам соҳа истиқболли йўналишлардан ҳисобланади. Мамлакатимизда ов туризми имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш, хусусан хорижий сайёҳларни овчилик соҳасига жалб этиш орқали давлат бюджетига валюта тушумларини ошириш, ов ҳайвонларини етиштириш, тиклаш ва кўпайтириш орқали эса, сарфланадиган харажатларни молиялаштириш имконияти юзага келади.

Юқорида таъкидланган масалаларнинг ҳуқуқий ечими ўз аксини топган Ўзбекистон Республикасининг Қонунчилик палатаси томонидан 2020 йил 19 майда қабул қилинган ва Сенат томонидан 2020 йил 19 июнда маъқулланган 7 та боб 43 та моддадан иборат “Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида”ги Қонуни катта аҳамиятга эга.

Мазкур қонуннинг нормаларида мавжуд халқаро талаблар, ҳуқуқни қўллаш амалиётида фойдаланилаётган, қонуности ҳужжатларида белгиланган ҳамда замон талабига жавоб берадиган қоидалар инobatга олинган ҳамда моддалар тўғридан-тўғри амал қилишига эътибор қаратилганлиги ўта муҳимдир.

Эътиборли томони шундаки, қонунни тайёрлаш жараёнида халқаро конвенция ва битимлар, шунингдек Германия, Франция, Япония, Россия, Беларус, Полша каби давлатларнинг соҳага оид қонунчилик амалиёти ўрганилганлиги ҳам замонвий аҳамият касб этади.

Хитойда 2016 йилда катта пандалар йўқ бўлиб кетаётган тур мақомидан чиқарилиб, заиф турга киритилган. Сабаб панда овлаганларни ўлим жазоси кутади. Натижада пандалар сони Хитой ёввойи табиатида 1 минг 864 тага етган. Хитой ҳукумати 2025 йилга қадар ёввойи табиатдаги пандалар сонини 18 фоизга кўпайтиришга қарор қилди. Бу режага кўра, яна ўн йилдан кейин ёввойи табиатдаги пандалар сони 2 минг 200 тага етади. Айни дамда Яна 422 панда махсус марказларда боқилади. Катта панда ҳайвонларнинг йўқолиб бораётган турига кирган бўлиб, Хитой давлати томонидан Қизил китобга киритилган ва муҳофазага олинган. Бундан ташқари, панда Хитой рамзи ва фаҳри ҳамдир. Шу сабабли ҳам Пекин дипломатиясида алоҳида ўрин тутати. Бу ҳайвонларни бошқа мамлакатларга юбориш анъанага айланиб қолган, айрим ҳолларда уни “панда дипломатияси” деб ҳам айтишади. Пандалар дунё ҳайвонот боғларига сотилмай, балки 10 йилгача ижарага берилади. Агарда панда ўлса, ҳайвонот боғи Хитой ҳукуматида катта миқдорда товон тўлайди.

Германияда сутэмизувчиларни ўлдирганлик учун жаримадан ташқари 3 йилгача қамоқ жазоси, Қизил китобга киритилган жониворларни ўлдирганлик учун 6 йил ва ундан юқори озодликдан маҳрум этиш жазоси белгиланган. Ҳар бир фуқаро нафақат бошқа шахсга, балки ҳайвон ва қушларга тазйиқ ўтказиш, қийнаш ва ўлдириш ҳолатлари бўйича давлат ва ноавлат ташкилотлини судга бериши мумкин. Масалан 2016 йили зоокўнгиллилар Германиянинг 20 та ҳайвонот боғини фламинго қушларининг чиб кетмаслиги учун қанотларини кесганликлари учун судга беришган эди.

Туркияда уйсиз ҳайвонларни ўлдирганлик учун 4 йилгача озодликдан маҳрум қилиш белгиланган. Қизил Китобга киритилган жониворлар учун эса 10 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси мавжуд [7].

Дунёнинг кўплаб давлатларида табиатни муҳофаза қилиш давлат ташкилотлари жамиятчилик назоратида. Европанинг деярли барча мамлакатлари, Осиёда Туркия, Япония, Хитой, Сингапур, Индонезия, Жанубий Корея, Ҳиндистон, Жанубий Африка Республикаси каби қатор давлатларда Халқаро ва мамлакат қизил Китобига киритилган жониворларни овлаш, ўсимликларни териш қатъиян тақиқланган. Балки шунинг учун ҳам Евгений Широковга ўхшаган овчилар Марказий Осиё давлатларида арзимаган пулга лицензия сотиб олиб, бизнинг табиатимизга қирон келтиришар. Бунга эса негадир қонунчилигимиз ва Ватанга нисбатан меҳри бўлмаган, фуқаролик позицияси шаклланмаган раҳбарлар ҳам йўл қўйиб бермоқда.

Қабул қилинган мазкур қонунда фойдаланилган тушунча ва атамаларни турлича изоҳ этилишини истисно этиш ҳамда қонун ҳужжатида қабул қилинган маъносига мувофиқ ягона шаклда қўллаш мақсадида “ов қилиш”, “овчилик хўжалиги”, “овчи”, “овчилик ресурслари”, “ов маҳсулоти” каби тушунчаларнинг моҳияти алоҳида

моддаларда очиб берилган. Шунинг билан бирга овчилик ресурслари ва ов қилиш жойларини муҳофаза қилиш йўллари, ёввойи ҳайвонларнинг сони ҳамда тутилган ёввойи ҳайвонларни ҳисобга олишни амалга ошириш, ёввойи ҳайвонларни такрор кўпайтириш ва уларнинг сонини тартибга солиш, ёввойи ҳайвонларни тутишга доир квота бўйича ариза бериш муддатларига оид нормалар ҳам аниқ белгилаб қўйилган.

Қонуннинг “Ов қилишни амалга ошириш” деб номланган 4-бобида ов қилиш турлари, рухсат этилган ҳамда таъқиқланган ов қилиш қуроллари ва усуллари, ов қилишнинг хавфсизлик қоидалари, ов қилиш мавсуми ва муддатлари, овчилик хўжалигига ва инсоннинг хўжалик фаолиятига зарар етказувчи ёввойи ҳайвонларни отиш ёки тутиб олиш шартлари, чет эллик фуқаролар учун ов қилишни ташкил этиш туристик фаолиятни амалга ошириш ҳуқуқи учун лицензияга эга бўлган юридик шахслар томонидан амалга оширилиши, ғайриқонуний ов қилишни (браконерлик) аниқлаштирувчи моддалар баён этилганлиги янги ҳолатдир.

Шуни алоҳида қайд этиш ўринлики, ушбу қонунда овчилик гувоҳномаси, ёввойи ҳайвонларни тутишга ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган ёввойи ҳайвонларни табиий муҳитдан ажратиб олишга доир рухсатномалар, овчилик йўлланмаси (ёввойи ҳайвонларни тутиш карточкаси) ким томонидан қай тартибда берилиш шартлари ҳам ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилган.

Зеро, ушбу қонуннинг “Овчилик хўжалигини юритиш” деб номланган бобида овчилик хўжалигини юритиш ҳуқуқи ов қилиш жойларини бериш тўғрисидаги шартнома ҳамда техник-иқтисодий асоснома материаллари асосида амалга оширилиши, овчилик хўжалигини юритиш ҳуқуқини тугатиш шартлари, Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг расмий веб-сайтига жойлаштириладиган ов қилиш ва овчилик хўжаликлари тўғрисидаги ахборот базасига доир нормалар ҳам белгиланганлиги ижобий ҳолдир.

Шунингдек, мазкур қонун ҳайвонот дунёси объектларидан фойдаланиш муносабатларини тартибга солишга қаратилган бўлса-да, бир қатор моддаларда ёввойи ҳайвонлар сонини уларнинг яшаш жойлари доирасида сақлаб туриш, кўпайтиришга қаратилган тадбирларни ўтказиш мажбуриятлари белгиланмоқда. Жумладан, 11-моддасида ёввойи ҳайвонлардан оқилона фойдаланиш ва уларни такрор кўпайтириш учун шарт-шароитлар яратиш, 12-моддасида ёввойи ҳайвонларни такрор кўпайтириш, 14-моддасида ёввойи ҳайвонларнинг сонини тартибга солиш ёввойи ҳайвонларнинг сонини кўпайтиришга қаратилган тадбирларни ўтказиш орқали амалга оширилиши, овчилик хўжаликларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларида ёввойи ҳайвонларни табиатга мослаштириш ёки улардан бошқа мақсадда фойдаланиш учун кўпайтириш, ёввойи ҳайвонларнинг такрор кўпайтирилишини таъминлаши белгилаб қўйилган.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, мазкур қонуннинг амалиётга кенг татбиқ этилиши мамлакатимиз ҳудудларида ҳайвонот дунёси объектларидан оқилона фойдаланиш орқали атроф-муҳитни муҳофаза қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратилишига, ёввойи ҳайвонларнинг хилма-хиллигини сақлаб қолиш, уларнинг ҳисобини юритиш ва тутиш нормаларини тартибга солиш устидан давлат назоратини кучайтириш, ов туризмнинг ривожлантирилишига ҳамда ов хўжаликлари ҳолатининг яхшиланишига имкон бериб ушбу соҳани ҳуқуқий асосини ўзида ифода этади.

Умуман олганда, ов қилиш билан боғлиқ бўлган устувор йўналишлари сифатида қуйидагиларни: биринчидан-ўқув-таълим жараёнига тажрибали олимлар ва мутахассисларни фаол жалб қилиб, ушбу соҳага оид қонунлар ва норматив ҳуқуқий ҳужжатларни кенгроқ тушунтириш; иккинчидан- ноқонуний ов қилиш жараёнида етказилган зарарни қоплаш ва уларни экологик-ҳуқуқий муҳофаза қилишга оид ҳуқуқий онги, тафаккури ва маданиятини янада ривожлантириш; учинчидан- ов қилиш ва ов хўжаликлари фаолиятини юритишда илғор халқаро юридик тажриба ва замонавий талаблар асосида олиб бориш; тўртинчидан- ов қилиш ва ов хўжаликлари фаолиятини замонавийлигини таъминлаш мақсадида, ов қилишга оид қонунчиликни замон талаби асосида такомиллаштириш; бешинчидан- келажакда

қабул қилиниши мумкин бўлган “Экология кодекси”да ҳам ов қилиш билан боғлиқ муносабатлар ўз ифодасини топиши ушбу соҳадаги муаммоларни ҳал этишга ижобий ёрдам бериши мумкин.

Хуллас, тирик табиат бу бир бирига узвий боғлиқ бўлган занжирдир. унинг биттагина халқасининг узилиши бошқа турларининг йўқ бўлиб кетишига олиб келади. Бугунги кунда табиат муҳофазаси фақатгина экоташкилотлар эмас, балки ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчидир. Шунинг ёддан чиқармаслик лозимки, Она сайёрамиз фақатгина инсоннинг яшаши учун яратилмаган зеро, инсон табиат билан уйғунликда яшасагина табиат ҳам унга хайрихоҳ бўлади, аксинча эса тирик организм сифатида у ҳам инсониятдан ўч олишга қодир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент, Ўзбекистон. 2021.
2. “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.10.2019 й., 07/19/4477/3867-сон
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегияси тўғрисида”ги фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида”ги Қонуни. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.07.2020 й., 03/20/627/1047-сон
5. Қизил китобга киритилган ҳайвонлар ва қушлар: уларга ким ёрдам беради? // <https://sangzor.uz>.
6. Табиат зараркунандалари жазоланди. <https://uza.uz/uz>.
7. <https://sangzor.uz>.

МАДАНИЙ ВА АРХЕОЛОГИЯ МЕРОСИ ОБЪЕКТЛАРИНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУН ТАЛАБЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

Шоймардонов Ботиржон Норкелдиевич
Термиз давлат университети
Юридик факультети “Давлат ва ҳуқуқ
назарияси ва тарихи” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада маданий ва археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги қонун талабларини бузганлик учун жавобгарлик, уларга етказилган зарарни қоплаш билан боғлиқ айрим масалалар илмий-назарий жиҳатдан атрофлича таҳлил қилинган. Таҳлиллар натижасида ушбу соҳа қонунчилиги талабини бузган тақдирда амал қилишга доир нормаларни такомиллаштириш юзасидан асосли таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: археологик ёдгорлик, тарихий мерос, маданий мерос, маданий бойлик, тарихий объектлар, археологик ёдгорликка етказилган зарар, “Маданий мерос” кодекси.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются некоторые вопросы, связанные с ответственностью за нарушение требований законодательства о охране и использовании объектов культурного и археологического наследия, возмещением причиненного им вреда. В результате анализа выработаны обоснованные предложения и рекомендации по совершенствованию норм, которыми необходимо руководствоваться в случае нарушения требований законодательства в данной сфере.